

BIJBELWETENSCHAPPEN EN JODENDOM

Oude Testament en Jodendom

5 dagdelen (dagdeel=2 ½ uur)

Docent: dr. J.H. (Jan) Sonderen

Doelstelling

De studenten verwerven initiële kennis van de ontstaansgeschiedenis en de eigen aard van het Oude Testament en krijgen inzicht in de complexiteit en het belang van (hernieuwd) lezen en interpreteren van oudtestamentische/vroegjoodse teksten.

De studenten verwerven basisvaardigheden waarmee zij genoemde teksten kunnen benaderen. Ook verwerven de studenten initiële kennis van en inzicht in de geschiedenis en de spiritualiteit van het Jodendom.

De focus ligt bij het bovenstaande op de beantwoording van de vraag welke visies op de relatie tussen (het) God(delijke) en mens/wereld in het Oude Testament en het Jodendom worden aangetroffen, welke toonaangevend zijn en wat de achtergronden daarvan zijn.

Verwerkingsopdracht

De student bestudeert de collegestof en de opgegeven literatuur en beantwoordt schriftelijk de door de docent verstrekte verwerkingsvragen, waarbij de student tevens wordt uitgenodigd tot reflectie op de eigen positie en ontwikkeling ten opzichte van de bovengenoemde 'stof'. Bij de beantwoording wordt de student ook de vraag gesteld hoe hij/zij verder denkt te gaan met het Oude Testament en het Jodendom en de daarover opgedane inzichten.

Literatuur:

Verplicht (wordt op college nader toegelicht):

- M. van Leeuwen, *Van horen zeggen. Geschiedenis en uitleg van de bijbel*, 3^e druk, Amsterdam, 2004 (capita selecta). Aanschaf na overleg met de docent.
- N. ter Linden, *Het verhaal gaat...*, meerdere delen en drukken, Amsterdam, 1996 e.v. (capita selecta).
- L. Evers en J. Stodel, *Jodendom. Een heldere inleiding*, 12^e druk, Amsterdam, 2020.

Suggesties:

De kinderbijbel van Nico ter Linden, *Moet je horen*, met tekeningen van Ceseli Josephus Jitta, Amsterdam, 2011, is een levendige en spannende gids die iedere student met weinig of geen bijbelkennis kan gebruiken om zichzelf een beetje wegwijs te maken in de wereld van de Bijbel. Ga daarbij eens na wat je eigen favoriete bijbelverhaal is en welk bijbelverhaal je niet aanspreekt.

Het volgende overzicht van boeken is bedoeld om een indruk te geven van de reikwijdte van het vak Oude Testament en Jodendom, en van de verscheidenheid aan publicaties die bij dit vak gaandeweg een rol zouden kunnen spelen.

- K. Armstrong, *De Bijbel. De biografie*, Amsterdam, 2007.
- H. Ausloos en B. Lemmeli, *De bijbel: een (g)oude(n) gids. Bijbelse antwoorden op menselijke vragen*, Leuven, 2005.

- H. Ausloos, *Oud maar niet verouderd. Een inleiding tot de studie van het Oude Testament*, Leuven, 2010.
- H. Ausloos, *Geweld-God-Bijbel*, Averbode, 2019.
- M. Barnard en G. van de Haar, *De Bijbel cultureel. De Bijbel in de kunsten van de twintigste eeuw. Beeldende kunst, film, theater, klassieke muziek, popmuziek en literatuur*, Zoetermeer, 2009.
- W. Barnard, *Stille omgang, Notities bij de lezing van de Schriften volgens een vroeg-middeleeuwse traditie*, Zoetermeer, 2005.
- M.A. Beek, *Wegen en voetsporen van het Oude Testament*, vanaf 6^e druk, Baarn, 1969.
- Y. Bekker en anderen (red.), *Gesprekken met Frans Breukelman*, 's-Gravenhage, 1989; zie ook www.fransbreukelman.nl.
- J. Belinfante, *Van Bar Mitswa tot Chanoeka. Een kennismaking met het Joodse volk en zijn religie*. 2 cd's. Zie www.luisterwijs.nl.
- L. de Blois en R.J. van der Spek, *Een kennismaking met de oude wereld*, 6^e, geheel herziene druk, Bussum, 2001.
- W. Brueggemann, *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*, Minneapolis, 1997.
- W. Brueggemann, *Reverberations of Faith. A Theological Handbook of Old Testament Themes*, London, 2002.
- M. Buber, *De weg van de mens*, Utrecht, 1996.
- J. J. Collins en D. C. Harlow, *The Eerdmans Dictionary of Early Judaism*, Cambridge, 2010.
- K.A. Deurloo, *Exodus en Exil. Kleine Bijbelse Theologie*, deel 1, Kampen, 2003.
- K.A. Deurloo e.a., *Koning en Tempel. Kleine Bijbelse Theologie*, deel 2, Kampen, 2004.
- K.A. Deurloo, *Onze lieve vrouwe baart een zoon. Kleine bijbelse theologie*, deel 3, Kampen, 2006.
- K.A. Deurloo, *Schepping: Van Paulus tot Genesis. Kleine bijbelse theologie*, deel 4, Kampen, 2008.
- G. Dorleijn, D. de Groot en P. Verstraeten, *Literatuur. Elementaire Deeltjes 50*, Amsterdam, 2017.
- M. den Dulk, *Vijf kansen. Een theologie die begint bij Mozes*, Zoetermeer, 1998.
- M. den Dulk, *Voor een nieuw begin. De agenda van Genesis*, Middelburg, 2017.
- A. van der Heide, *Het Jodendom*, Kampen, 2001.
- H. J. Fields, *Een Toracommentaar voor onze tijd*, 3 delen, Stichting Sja'ar, Amsterdam, 2002-2004.
- Chr. Frevel, *Geschiede Israels*, 2^e, herziene druk, Stuttgart, 2018.
- J. Fokkelman, *Vertelkunst in de bijbel*, Zoetermeer, 1995 (ook latere druk).
- J. Fokkelman, *Dichtkunst in de bijbel*, Zoetermeer, 2000.
- J. Fokkelman en W. Weren (red.), *De bijbel literair. Opbouw en gedachtegang van de bijbelse geschriften en hun onderlinge relaties*, Zoetermeer, 2003.
- C.J. den Heyer en P. Schelling, *Symbolen in de bijbel. Woorden en hun betekenis*, Zoetermeer, 2000 (ook latere druk).
- C. Houtman, *De Schrift wordt geschreven. Op zoek naar een christelijke hermeneutiek van het Oude Testament*, Zoetermeer, 2006.
- P.W. van der Horst, *Het vroege jodendom van A tot Z. Een kleine encyclopedie over de eerste duizend jaar*, Zoetermeer, 2006.

- H. Jagersma, *Geschiedenis van Israël*, 2 delen, Kampen, 1997-1985 (ook latere druk).
- H. Jagersma, *De bijbel lezen. Hoe kun je dat?*, Kampen, 1997.
- H. Jagersma, *De onbekende rijkdom van de bijbel*, Vught, 2007.
- H. Jagersma en M. Vervenne (red.), *Inleiding in het Oude Testament*, 3^e druk, Kampen, 2006.
- J. Jeremias, *Theologie des Alten Testaments*, Göttingen, 2015.
- H. Jongerius, *Een uitgestoken hand. In psalmen naar Mozes luisteren*, Hilversum, 1990.
- E. Jüngel, *Lutherse preken bij het Oude Testament. Ingeleid en vertaald door Willem Maarten Dekker*, Middelburg, 2017.
- J.L. Kugel, *How to read the Bible: A Guide to Scripture, Then and Now*, Free Press, 2008.
- H. Küng, *Het Jodendom. Wezen, geschiedenis en toekomst*, Utrecht, 2010.
- C.J. Labuschagne, *Zin en onzin rond de bijbel. Bijbelgeloof, bijbelwetenschap en bijbelgebruik*, Zoetermeer, 2000. (zie de geactualiseerde versie op www.labuschagne.nl).
- C.J. Labuschagne, *Zin en onzin over God. Een kritische beschouwing van gangbare godsvoorstellingen*, 2^e druk, Zoetermeer, 1995. (zie ook de actuele versie op www.labuschagne.nl).
- N. de Lange, *Judaism*, Oxford, 2008.
- J. Lendering, *Israël verdeeld. Hoe uit een klein koninkrijk twee wereldreligies ontstonden*, Amsterdam, 2014.
- B. J. Lietaert Peerbolte en K. Spronk, *De bijbel. Elementaire Deeltjes 75*, Amsterdam, 2021.
- A. van Ligten, *Intussen is het ook weer droog geworden. De bijbel in 60 pauzenummers*, 2^e druk, Vught, 2011.
- C.A. ter Linden, *Wandelen over het water. Bijbelse beelden en hun geheim*, Zoetermeer, 2004.
- C.A. ter Linden, *Desgevraagd. De kracht van bijbelse beelden. Reacties op Wandelen over het water*, Zoetermeer, 2010.
- F. Maas, J. Maas en K. Spronk (red.), *De Bijbel spiritueel. Bronnen van geestelijk leven in de bijbelse geschriften*, Zoetermeer, 2004.
- J. L. Palache, *Inleiding in de Talmoed*, 4^e druk, Amstelveen, 1984.
- Th. Römer, *L' Ancien Testament*, Parijs, 2019.
- J. Sacks, *Verbond en dialoog, joodse lezing van de Tora*, 5 delen, uitgegeven door Skandalon (www.skandalon.nl).
- E.P. Sanders, *Jesus and Judaism*, Philadelphia, 1985.
- S. Schama, *The Story of the Jews. Origins to the Present Day*. Dvd, 2 disks, 2013.
- S. Schama, *De geschiedenis van de joden*, 2 delen, Amsterdam, 2014-2017.
- P. Schelling, *Werkwoorden in de bijbel. Hun betekenis in godsdienst en cultuur*, Zoetermeer, 2006.
- P. Schelling, *Vreemd en bizar. Lastige Bijbelverhalen*, Zoetermeer, 2015.
- K. Schmid, *Die Bibel. Entstehung, Geschichte, Auslegung*, München, 2021.
- K. Schmid en J. Schröter, *Die Entstehung der Bibel. Von den ersten Texten zu den heiligen Schriften*, München, 2019.
- K. Schmid, *Theologie des Alten Testaments*, Tübingen, 2019.
- B. Schmitz, *Geschichte Israels*, 2^e, herziene druk, Paderborn, 2015.

- N.A. Schuman, *Drama van crisis en hoop. De psalmen: gedicht, gebundeld en gebeden*, Zoetermeer, 2008.
- N. Schuman, *Pastorale. Psalm 23 in bijbel en liturgie verwoord en uitgebeeld*, Zoetermeer, 2002.
- K.A.D. Smelik, *Geschreven leven. Een inleiding tot het Jodendom*, Leuven, 2011.
- K.A.D. Smelik, *Herleefde tijd. Een Joodse geschiedenis*, Leuven, 2011.
- K.A.D. Smelik, *Antisemitisme. Actualiteit van een historische ontwikkeling*, Antwerpen/Apeldoorn, 2015.
- K. A. D. Smelik, *Jodendom, een religie van leven*, Gompel en Svacina, Antwerpen, 2020.
- J. Smit en H.P.J. Stroeken, *Lotgevallen. De bijbel in psychoanalytisch perspectief*, Amsterdam/Meppel, 1993.
- H. Snoek, *Een huis om in te wonen. Uitleg en interpretatie van de bijbel*, Kampen, 2010.
- K. Spronk en A. van Wieringen (red.), *De Bijbel theologisch. Hoofddlijnen en thema's van bijbelse geschriften*, Zoetermeer, 2011.
- W. Stoker, B. Vedder en H.M. Vroom (red.), *De Schriften verstaan. Wijsgerig-hermeneutische en theologisch-hermeneutische teksten*, Zoetermeer, 1995.
- E. Talstra, *Oude en nieuwe lezers. Een inleiding in de methoden van uitleg van het Oude Testament*, Kampen, 2002.
- K. van der Toorn, *Van haar wieg tot haar graf. De rol van de godsdienst in het leven van de Israëlitische en de Babylonische vrouw*, Baarn, 1987.
- K. van der Toorn, *Scribal culture and the making of the Hebrew Bible*, Harvard University Press, 2007. Ned. vertaling: *Wie schreef de Bijbel? De ontstaansgeschiedenis van het Oude Testament*, Kampen, 2009.
- K. van der Toorn, B. Becking en P.W. van der Horst, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Second extensively revised edition, Leiden, 1999.
- A. Uleyn, *Psychoanalytisch lezen in de bijbel*, Hilversum, 1985 (reprint te bestellen via www.ksgv.nl).
- R. de Vaux, *Hoe het oude Israël leefde. De instellingen van het Oude Testament*, 2 delen, Roermond/Maaseik, 1961-1962.
- B. Wallet, *Christendom en antisemitisme. Tweeduizend jaar confrontatie*, Utrecht, 2017.
- E. Wiesel, *Mijn liefde voor de profeten. Portretten en verhalen uit bijbel en midrasj*, Utrecht, 2015.
- E. Wiesel, *Mijn liefde voor de Talmoed. Portretten en legenden van joodse wijsheid*, Utrecht, 2015.
- W.R. van der Zee, *De wereld wordt vaderland. Over het begin: Genesis 1-12*, 's-Gravenhage, 5^e druk, 's-Gravenhage, 1996.
- W.R. van der Zee, *Tien klinkende woorden. Uitleg van de tien geboden. Exodus 20 vers 1 tot 17*, 13^e druk, 's-Gravenhage, 1991.
- W.R. van der Zee, *Verhalen van hoop. Over Jona en Ruth*, 's-Gravenhage, 1984.
- W.R. van der Zee, *Wie gelooft, staat op*, 's-Gravenhage, 1990. Over de profeet Jeremia.
- W. R. van der Zee, *Wie heeft daar woorden voor? Een pastorale over lijdende mensen en een leidende god*, 's-Gravenhage, 1981. Over het boek Job.
- Enkele Bijbelvertalingen die aan het OVP worden gebruikt zijn:
 - Statenvertaling

- Willibrordvertaling (1995)
- Nieuwe Bijbelvertaling (2004 en 2021)
- Naardense Bijbel (vertaling door Pieter Oussoren), 2004
- M. Buber, F. Rosenzweig, *Die Schrift*, 1954 (vertaling van de Hebreeuwse Bijbel in het Duits)
- *Tanach* (combinatie van de Hebreeuwse grondtekst en de NBV vertaling)

Er zijn verschillende handige studie-edities in omloop, zoals de Paralleleditie, waarin Statenvertaling en Nieuwe Bijbelvertaling naast elkaar zijn opgenomen en/of de Studiebijbel Nieuwe Bijbelvertaling (2008).

Over relevante bijbelcommentaren wordt in de colleges nadere informatie verstrekt. Hier zijn vermeld het *Internationaal Commentaar op de Bijbel* (2001) en Erich Zenger (red.), *Stuttgarter Altes Testament. Einheitsübersetzung mit Kommentar und Lexicon* (2005). Op cultuurhistorisch gebied is vermeldenswaard Louis Goosen, *Van Abraham tot Zacheus. Thema's uit het Oude en Nieuwe Testament in religie, beeldende kunst, literatuur, muziek en theater* (2009). En uitsluitend voor muziek is er *De bijbel in klank* van G.J.M. Bartelink (2001). Interessant is ook de website www.debijbel.nl.

BIJBELWETENSCHAPPEN

Nieuwe Testament

5 dagdelen (dagdeel=2 ½ uur)

Docent: drs. A.M.J. (Albert) Wubs

Doelstelling

De studenten verwerven initiële kennis van de eigen aard van vroegchristelijke teksten, waaruit in de loop van de tweede eeuw van onze jaartelling het canonieke Nieuwe Testament is voortgekomen.

Tevens krijgen studenten inzicht in de complexiteit en het belang van (hernieuwd) lezen en interpreteren van de oudste vroegchristelijke teksten, die als het ware vensters zijn op het leven en geloven in de vroegchristelijke geloofsgemeenschappen.

Ook verwerven de studenten basisvaardigheden waarmee zij de teksten kunnen benaderen en begrijpen in hun toenmalige politiek-religieuze omstandigheden en geschiedenis.

De focus ligt bij het bovenstaande op de beantwoording van de vraag welke vroegchristelijke geloofsvoorstellingen op de relatie tussen (het) God(delijke) en mens/wereld als 'nieuw' ervaren worden, vergeleken met voorstellingen in het Oude Testament en het Jodendom.

Inhoud

In de eerste twee colleges zullen de volgende thema's aan de orde komen: het zogeheten synoptisch probleem (het probleem dat de evangeliën een verschillend overzicht van het leven van Jezus geven); genre en subgenres in teksten; het belang van de historische, culturele, sociale en religieuze context ('Umwelt'). Daarnaast worden bijbelteksten gelezen, wordt een synoptische vergelijking gemaakt, en aandacht besteed aan gelijkenissen.

In de volgende drie colleges ligt de nadruk vooral op de Paulinische brieven (de brieven van Paulus) en op de verdere ontwikkeling van de vroegchristelijke theologie die een nieuwe weg vindt naast of na het jodendom. Ook het boek Handelingen komt aan de orde, waarbij dit geschrift als een vroege vorm van 'historiografie' (geschiedschrijving) kan worden gekenmerkt.

Verwerkingsopdracht

In principe bestaat de verwerking uit het schrijven van een paper (min. 4000, max. 5000 woorden). Daartoe bestudeert de student de collegestof en de opgegeven literatuur. In dit afsluitende paper gaat de student in op de door de docent verstrekte verwerkingsvragen, waarbij de student tevens wordt uitgenodigd tot reflectie op de eigen positie en ontwikkeling ten opzichte van de aangereikte en behandelde stof.

Literatuur:

Verplicht:

- B. D. Ehrman, *De evolutie van de bijbel. Wie veranderde de tekst van de bijbel en waarom?*, Baarn, 2007.
- C.J. den Heyer, *Twee testamenten. Reden tot vreugde of bron van tegenspraak*,

Zoetermeer, 2007.

- B. J. Lietaert Peerbolte, *Paulus en de rest; Van farizeeër tot profeet van Jezus*, Zoetermeer, 2010.
- P. van 't Riet, *Zonder Tora leest niemand wel*, 2^e uitgave, Zwolle, 2010. (Een toelichting hierbij volgt tijdens het college.)

Aanbevolen voor bredere bestudering van het vroege christendom en het NT:

- Jason David Beduhn, *The First New Testament, Marcion's Scriptural Canon*, Salem Oregon, 2013.
- Tom Dykstra, *Mark, Canonizer of Paul*, St. Paul Minnesota, 2012.
- C.J. den Heyer, *Verzoening; bijbelse notities bij een omstreden thema*, Kampen, 1997.
- C.J. den Heyer, *Paulus; Man van twee werelden*, Zoetermeer, 1998.
- H.M. Kuitert, *Jezus: nalatenschap van het christendom*, Baarn, 1998.
- M. David Litwa, *How the Gospels Became History, Jesus and Mediterranean Myths*, New Haven, 2019.
- G. Lüdemann en A. Özen, *De opstanding van Jezus; een historische benadering*, Baarn, 1996.
- Richard I. Pervo, *The Mystery of Acts, Unraveling its story*, Santa Rosa California, 2008.
- R. Stark, *De eerste eeuwen. Een sociologische visie op het ontstaan van het christendom*, Baarn, 1996.
- Joseph B. Tyson, *Marcion and Luke-Acts, A defining struggle*, South Carolina, 2006.
- Markus Vinzent, *Offener Anfang, Die Entstehung des Christentums im 2. Jahrhundert*, Freiburg im Breisgau, 2019.